

Bu çalışma, 5–9 Eylül 2012 tarihleri arasında İzmir Karaburun’da düzenlenen

“**kapitalizmin kısılcacında doğa – toplum – teknoloji**” temalı

7. Karaburun Bilim Kongresi’nde sunulmak üzere hazırlanmıştır.

Kongre sırasında bildiriyi dinleyenlerin önceden okumuş olarak tartışmalara katılabilmesi için bu formatta web sitemizde yayımlanmıştır.

Atıfta bulunabilmek için yazar(lar)ın iznine başvurmanızı rica ederiz.

Karaburun Bilim Kongresi Düzenleme Kurulu

26.08.2012

Giriş

Öncelikle konuya, genel olarak sunumun çerçevesini belirleyecek olan kısa bir girişle başlamak istiyorum. Konferansın ana temasına baktığımızda konu belki de bazılarınıza biraz garip gelebilir. Ne alakası var gibi soruları duyar gibi oluyorum. Lakin kafadaki bu sorulara hemen şu belirlenimle cevap vermek istiyorum. İçinde bulunduğumuz dönemin bütün kavramlarının, ne kadar somut olduğu zannedilirse edilsin, Marx’ın kavramları ve dolayısıyla onun felsefesi içerisinde değerlendirmek, açık kılmak ve böylece üzerindeki *yalancı, sahte* örtüyü kaldırmak gerektiğini özellikle vurgulamak isterim. Dolayısıyla aşk kavramı da böylesi bir incelemeye tabi kılınması gereken kanımca önemli bir kavramdır. Diğer bir sebep, çağımızın bir ihtiyacı olarak aşkın felsefesi, elbette bize unutturulmuş bir duygu olan ‘aşk’ teriminin üzerinde yeniden düşünme, analiz etme ve dolayısıyla ‘hatırlama’ gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Marx Arnold Ruge ile mektuplaşmalarından² birinde çıkardıkları derginin (Alman-Fransız Yıllığı, 1844) amacını ifade ederken eleştirel felsefeyi, ona özgü olan mücadeleyi ve ona özgü olan tutkuları, arzuları ve istekleri açık kılınmasının kendi zamanlarının görevi olduğunu ifade eder. Bunu hem kendileri hem de dünya için yapılması gereken bir iş olarak görür. Dolayısıyla biz de Marx’ın genç dönemindeki eleştiri temelli yaklaşımını kendimize yol gösterici olarak kabul edeceğiz ve bunu dünya ve kendimiz için yapılması gereken bir iş olarak görüp konuya bu şekilde yaklaşacağız.

Öyleyse şu sorularla başlayabiliriz; yani kapitalizmin kısılcında olan sermayenin ayakları altında deforme edilen doğa mı sadece? Yahut sömürüle adı eşleşen toplum mu? Yoksa her gün yeni bir buluşla sermayedarlara yol açan teknolojinin kendisi mi? Peki ya duygularımız ya ‘aşkımız’ bizim hiçbir zaman dışında olmadığımız bu kısılcın içinde değil mi?

Peki, ama süreç nasıl başlıyor? Yani aşk nasıl oldu da kapitalizm tarafından yeniden biçimlendi? İşte bu noktada akli merkeze koyan felsefecilere dikkat çekmek isterim.

Şöyle ki, felsefeden Kant’ın özellikle dışlama çabasında olduğu duygular yani tutkularımız, eğilimlerimiz, arzularımız, endişelerimiz, bir başka deyişle, öznelliğe dayanan bu hissiyatlar, aklın kâbusları, -Kant’ın deyimiyle- iyileştirilemez kanserler olarak zihnin inanılmaz düşmanlarıdır. Bu tutkulardan bu kadar çok kaçmasının nedenini anlamak çok da zor olmasa gerek, en basitinden diyebiliriz ki, bütün bu kaçışların nedeni sadece akli öznellikten kurtarmak değil fakat aynı zamanda acıdan kaçınmanın da en keskin sebebidir. Belki de bütün insanlık tarihinin “acıdan kaçınmanın” tarihi olduğunu söyleyerek tarihe ait bir

¹J. C. Friedrich Von Schiller, *Letters Upon The Aesthetic Education Of Man*, 27’inci yani son mektuptan alıntılanmıştır. “Do not fear for reality and truth”

²Marx tarafından Ruge Eylül 1843 yılında yazılır. Marx ve Ruge 1844 Şubat ayında Paris’te Alman-Fransız Yıllığını (*Deutsch-Französische Jahrbücher*) basmaya başlarlar. Ancak dergi sadece iki kere basılır.

tanımı da biz ekleyebiliriz, en azından buna dayanaklarımız tarihteki yaşanmış olaylar ve bilhassa felsefedeki belirlenimler, tanımlar, sistem kurma çabaları göstere olarak karşımızda duruyor.³ Yani akıl ve duygular arasında bir uyum kurma çabası sadece bireysel—kişisel—yaşamın kendisinde değil fakat aynı zamanda sosyal ve siyasal yaşamda da bu duyguları dengede tutma çabaları var olmuştur. Bu dengede tutma çabalarının nedeni, ya herhangi birinin (yani akıl ya da duygulardan herhangi birinin) üstünlüğü veya diğerinin yok sayılmaya çalışılmasıyla, iki farklı özelliğe sahip yetinin çatışmasından kaynaklanır.

Hangi anlamda aşktan bahsettiğimizi şimdiden belirtmekte fayda var. Meselemiz aşk olduğunda uğranılacak en doğru nokta romantikler olsa gerek. Schiller'in alıntısından yaptığımız ufak bir değişiklik esasında dönemimizin aşka dair korkusunu, doğru bir ifade ile onun hakikatine, gerçekliğine olan dayanılmaz endişesini yansıtır.

Aşkın sömürüsü sadece 'sömürüye' karşı olan çevrelerde değil, hatta bilhassa orada, daha liberal, anarşikler arasında hâkimiyetini derinden hissettirir. Dolayısıyla bu noktada, felsefi sorunlara ya da sorulara bir terapi şeklinde yaklaşmak gerektiğini, *Felsefi Soruşturmalar*⁴ adlı çalışmasında, ileri süren Wittgenstein'in bu belirlenimini dikkate alacağız, her ne kadar bu araştırmamızı 'metafizik' bir kavram olarak değerlendireceği aşk terimi dolayısıyla boş görececek olsa da.

1801-2 yılları arasında, döneminin bir mecmuası olan *Eleştiri Dergisi*'nde Hegel, döneminin felsefecilerinden birinin çalışmasına dair yazdığı bir inceleme makalesinin başında, felsefenin artık gözlerini karanlık bürümüş filozoflar üzerindeki iki bin yıllık örtüyü kaldırma vaktinin geldiğini söylediğinde cümlesini şöyle sonlandırır: "Sabır sonsuz değildir."⁵ Hegel kuşkusuz, çok anlamlı bir şey için bu ifadelerde bulunur, felsefenin artık hakikati görmesi gerektiğini söyleyerek bu karanlıktan çıkmasını salık vermektedir. Bunu günümüzün aşka dair bakışına uyarladığımızda ise yirmi birinci yüzyılın aşk konusunda sabırlı olmadığını yani emekle paralellik gösteren anlayışın sabırsızlıkla yıkıldığını yahut zarar gördüğünü söylemek gerek. Aşka dair bu karanlık perdenin kaldırılması dolayısıyla felsefeye düşmektedir. Peki, bunu nasıl yapacaktır? Aşkın var olduğu sistemin bir eleştirisi yapılarak! Yani kapitalizm bu kavramı nasıl şekillendiriyor temel sorumuz bu olacaktır.

Kapitalizm bireyi üreten ve tüketen olarak, Marx'ın özellikle *Grundrisse*'de belirttiği gibi, ikiye ayırmaktadır. Ancak bu Hegel'in kavramlarıyla ne "kendin için" üretim ne de "kendin için" tüketimdir bu "bir başkası için" yani sermayedar için üretim ve tüketimdir. Kapitalizm kendi ruhunu aşka, duygulara, insanlığın ta derinlerine kadar temas ettirmiştir. Bir süre sonra siz bile onun söylemlerinin savunucusu haline gelirsiniz. Aşkın imkânsızlığına kimilerinizin itirazıyla bu belirlenim kanıtlanmış olacak diye düşünüyorum.

³Bu konuya daha ayrıntılı olarak konumuzla dolaylı—belki de doğrudan—ilişkili olduğundan daha sonra değinilecektir.

⁴Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, çev. G. E. M. Anscombe, Basil Blackwell, 1958, paragraf 255:

"The philosopher's treatment of a question is like the treatment of an illness."

⁵Walter Kaufmann, *Hegel: A Reinterpretation*, Doubleday Anchor Book, Garden City, New York, 1966, s.63

Buradaki amacımız onun imkânsızlığına ya da olasılığına dair fal analizleri olmayacaktır elbet. Dolayısıyla makale, Marx'ın yöntemini temel alınacak böylece diyalektik bir yol izleyecektir.

Dolayısıyla yukarıdaki belirlenimden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz, kapitalizm duyguları kışkacına alır, onların yaşanmasına izin vermez. Nasıl bunu yapar peki? Aşkını yaşayacak alan bırakmadığı gibi aşkı yaşayacak vakitte vermeyerek. Vakit ve mekân aşkın tahribatına yol açan iki kavram ve bu iki kavram kapitalizmin kışkacında sıkışmış durumda. Kapitalizm size sadece vakit olarak "tüketeyeceğiniz" vakit ve mekân olarak alışveriş yerlerini yani tüketim mekânlarını sunar. Kapitalizm kendini, ruhunu o kadar çok içinize işler ki siz bile farkına varmazsınız onu yaşarken. Size en büyük liberal söylemini aşılır: özgür birey!

Bu çalışma aşkın kapitalizmde mümkün olup olmadığını sorgulamaktan ziyade daha önce de ifade ettiğimiz gibi, aşkın kapitalizme rağmen nasıl var olduğunu Hegel'in köle efendi analizindeki diyalektik yöntem aracılığıyla 'karşılıklı tanınma' kavramsallığı içerisinde çözümleyecektir. Bu çözümlemeden önce Marx'ın kavramları çerçevesinde 'aşk' kavramının analizi yapılacaktır. Bir başka ifade ile 'aşkın' insani bir duygu olarak kapitalizm ile ilişkisi ya da mümkünse ilişkisizliği (ki bu içinde yaşadığımız zamanda imkânsız) incelenecektir.

Birinci Adım:

Öncelikle doğrudan konumuza temas etmeden, sistem kurma çabalarına ve bu çabaların acıdan kaçınmanın bir sonucu olduğuna dair belirlenime dolaylı olarak konuyla ilişkisinden dolayı kısaca değinmek isterim.

Sistem kurma çabaları elbette doğrudan akılsallaştırma ya da rasyonelleştirmenin kendisiyle alakalı. Yani bu da modernizmin Descartes ile başlayan sürecine denk gelir. Her şeyi, aklın sınırları içerisinde, duyguları işin içine karıştırmadan 'mantıksallık' dediğimiz kavramın çerçevesine sokmak, işte sistemleştirme, sistem kurma dediğimiz şey buna denk gelmektedir. Esasında yer ve gök, (bu bağlamda maddi olan ve tinsel olan) arasındaki ayırım yani göklerin mutlaklığı (mitolojilerden, Tanrıların ölümsüzlüğü örneğinde mesela) ve yerlerin ölümlülüğü, yerini aklın sınırsızlığı ve duyguların geçicilik durumuna bırakır. Aklın sınırsızlığı Tanrıların sınırsızlığına özdeş hale gelir.

Burada verilebilecek en somut örnek tek tanrılı din olan Hıristiyanlıktır. Hegel, ilk kitabı olan *Tinin Fenomenolojisinin* (1807) sonunda şu ifadede bulunur; "modern zamanların dini inancının [Hıristiyanlığın] dayandığı duygu: Tanrı'nın kendisi öldü." 19.yüzyılın sonunda başlayan yıkım 20. yüzyılda daha sert biçimiyle devam etmiş ve bu kaçınılmaz olarak insani duyguların tahribatıyla sonuçlanmıştır.

Bu din, yani Hıristiyanlık, yer ve gök imgeleminin birbiriyle olan ilişkisini daha net gösterecektir. Dolayısıyla bu mutlaklaştırmanın sistem kurma ve felsefeyle ilişkisi bizim açımızdan açık hale gelecektir. Söylemeye çalıştığım şey tanrılar tek bir tanrıya indirgendikten sonra sıra tanrının çok uzaklarda olmadığına

gelir. Bu noktada Marx babasına yazdığı mektupta⁶ sözü edilen konuyu Kant ve Fichte'nin idealizmine değinerek az çok dile getirmiştir. Marx şunları ifade eder; “Kant'ın ve Fichte'nin idealizmiyle bu vesileyle karşılaştırdığım ve beslediğim idealizmden, gerçeğin⁷ ta kendisinde fikri (ideayı) arama noktasına kadar ulaştım. Eğer daha önceden tanrılar dünyanın ötesinde oturuyorlardıysa şimdi bu tanrılar dünyanın merkezi haline geldiler.”⁸

Yani İsa ile tanrı göklerden yerlere indirilir. İnsan merkezli bir anlayışa geçilmiş olur. Tanrı insanın ötesinde bulunduğu yerlerden öte değildir. Tanrının mutlaklığı ve sınırsızlığı, insanın ölümsüzlük ve sınırsızlık umuduyla bütünleştirilir. İnsan ve tanrı arasındaki fark gizliden gizliye yok edilmiştir. Bu Hegel'in belirlenimiyle tanrının ölüm haberidir bir nevi. Ama başka bir biçimiyle de doğum sancıları! Ancak bu sadece bir yanılsamadan başka bir şey değildir. İnsanları kontrol altına almanın bir başka biçimidir.

Tanrıyı yerlere indirmek o kadar da basit olmamıştır. Basit olmadığı kadar o kadar da sorunsuz kalmamıştır. Tanrı yeryüzüne indi insan figürüne büründü, gücünü insandan aldı ama insana da şunu hatırlattı “senden hala daha öteyim”. Peki, insanda tanrı figürü nasıl şekillendi? Akla sınırsızlık kavramı verilerek. Duygulara geçicilik ve hakikatten uzak olma belirlenimi yüklenerek.

Böylece felsefe tanrıyı bu akıl içerisinde kanıtlama çabalarına girişti ve insana kendisiyle yani aklı aracılığıyla her şeyi keşfetme şansı verdi. İnsanın içindeydi her şey, bu aslında sadece basit bir inanç sorunu değildi elbet. Genel olarak baktığımızda, bu bütün bir düzene, yani insanlar arasındaki ilişkiden toplumla olan ilişkiye hatta siyaset ile olan ilişkiye kadar yansır. Yani demeye çalıştığımızı daha net kılırsak; tıpkı tanrıların her kesin tanrıları olması yani topluluğun tanrıları olmasından, sadece bireyin kendi başına dolaylımsız ilişki kurabileceği bir tanrıya indirgenmesi gibi, insan içsel bir varlığa indirgenmiş, bir başka ifadeyle daha toplumsal olan bir ilişkiden koparılmıştır. Aynı şekilde birey de diğer insanlardan koparılmış ve yalnız bir varlığa indirgenmiştir. İlişkilerinden koparılmıştır, dolaylımsız hale getirilmiştir. İlişki dediğimiz şey aynı zamanda duyguyu doğurur. Bir şey ile ilişki halindeyseniz onunla duygusal bir bağınız var demektir. İster bu ilişki nefret duygusuyla kurulsun isterse hayvani duygunuzla yani ihtiyacınızı gidermek üzerinden isterse aşk ve büyük bir sevgiyle kurulsun, en nihayetinde duyguyla ilişkilidir. Yani ilişkiyi tanımladığımızda iki öğeyi hesaba katarız: 1) en az iki birey yahut birey ve karşısında herhangi bir şey

⁶ Marx 10 Kasım 1837 yılında Berlin Üniversitesinde öğrenci olduktan hemen sonra babasına bu mektubu yazar. Bu mektupta, bahsi geçen dönemde, daha sonra eşi olacak Jenny von Westphalen kendisiyle aynı şehirden ve en son felsefecilerden Hegel'i iki önemli figür olarak hayatında görürüz. Mektubunda felsefeye ve özellikle Hegel felsefesine olan ilgisinden bahsetmektedir. Bu iki figürden birinin aşkı daha sonra bütün yaşamını beraber geçireceği eşi olur ve ikincisinin yani Hegel'in büyüğü ise onu Marxism's götürür.

⁷ Burada “*reality*”ye karşılık gelen gerçeklik kavramının Marx tarafından maddi dünya yani dış dünya, algılanabilir dünya olarak görüldüğünü düşünüyorum.

⁸ Karl Marx, “Discovering Hegel (Marx to his father),” in *The Marx-Engels Reader*, edited by Robert C. Tucker, W.W. Norton & Company, New York, London, 1978, p.7, çev. Yazara ait. Burada Marx'ın ideayı gerçekliğin kendisinde aramaya ulaştım dediği Hegel felsefesinden başkası değil diye düşünüyorum.

(devlet, toplum, kurum vesaire); 2) duygu. Bunlar ilişkinin yitirilen iki önemli ögesidir. İlişkiyi insani yapan şey, sadece akıl olarak algılanmaya başlanmıştır oysa insan akıl varlığı olmasının ötesinde acı çeken de bir varlıktır. Acı çeken varlık olması nesnesiyle olan ilişkisinden kaynaklanır. Marx kendisi bir başkası için nesne olmayan ve kendisi bir nesneye sahip olmayan bir ilişkinin ya da bu temelde kurulu olmayan bir ilişkinin var olmadığını yahut nesnesiz böylesi bir varlığın yalnız bir varlık olacağını *Elyazmaları*'nda dile getirir⁹.

Tam bu noktada sorun ortaya çıkar, akla bu kadar mutlaklık yüklemek bütün yargılama yetkisini ona devir etmek insani olanın yani duyguların yitirilmesine ya da bir kenara atılmasına yol açar. Bu da kapitalizm tarafından çok iyi kullanılır. Burada şunu fark etmek ve dile getirmek çok önemlidir; Marx hiçbir zaman insanı bir akıl varlığına ya da Feuerbachçı anlamda ya da ondan öncesinde Hegelci anlamda öz-bilinç varlığına indirgememiştir. Elbette Marx insanın hayvandan öz-bilinç yahut bilinç varlığı olarak ayrıldığını inkâr etmediği gibi bunu dile de getirir. Fakat Marx için esas olan şey insanın bir etkinlik varlığı olması ve bu etkinliğini de sosyal ortamda gerçekleştirebilmesidir. İşte öz-bilincin ya da bilincin ortaya çıktığı yer bu etkinliğin farkında olmasında yatar. Demeye çalıştığım şey Marx çok açık olarak şunun farkındaydı, aklın merkezde olduğu aydınlanma döneminin getirdiği sorunları çok iyi kavramıştı.

Marx bu sorunun teori ve pratik arasında derin bir uçuruma neden olduğunun bilincinde olarak özellikle insanın bir etkinlik varlığı ve dolayısıyla bir ilişkiler varlığı olduğunu birçok yerde dile getirmiştir.

Demek ki insanları sadece akıl varlığına indirgemek duyguların yitirilmesine, insanın duyumsayan, duyularıyla var olan bir varlık olduğunun tanımdan silinmesi anlamına gelmektedir. Marx'ın dediği gibi duyularla donatılmış olmak gerçek olmak demekken akıl varlığı yapılan insan sadece hayal eden ve imgeleyen yani düşünce varlığına indirgenmiştir. Aşkta insani bir duygu olarak ve yukarıda yapılan tanımlar gereğince yalancı ve sahte bir duygu durumu, bir duyum durumu olarak aklın uşağı biçiminde var olur.

İkinci Adım

“Eğer sen karşılıklı sevgi uyandırmadan seversen, yani seven insan olarak senin dirimsel belirtin ile sen kendini sevilen insan durumuna dönüştüremiyorsan, senin aşkın bir mutsuzluktur.”¹⁰

⁹“Ben bir nesneye sahip olur olmaz, o nesne de bana nesne olarak sahip olur. Ama *nesnel olmayan* bir varlık, gerçek olmayan, duyular olmayan, sadece düşünülmüş, yani sadece imgelemiş bir varlıktır, bir soyutlama varlığıdır. *Duyularla donatılmış* olmak demek, gerçek olmak, duyuların nesnesi, *duyulur* nesne olmak, demek ki kendi dışında duyulur nesnelere, duyuların nesnelere sahip olmak demektir. Duyulara sahip olmak, *acı çekmek* anlamına gelir.” Karl Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefi Elyazmaları*, s.144-145

¹⁰ Karl Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefi Elyazmaları*, s.130

Bu bağlamda şimdi ‘aşk’ kavramı bir duygu durumu olarak ‘ilişki’ kavramı içerisinde Marx’ın ilişkiden anladığı çerçevede bağlamında ortaya konulacaktır. Aşka ‘şey’ ve ‘ilişki’ olarak getirilen yaklaşımın anlamı ve ayrımı nedir?

Marx *Grundrisse*’da, *Kapital*’de ve daha erken dönem yazılarında 1844 *Elyazmaları*’nda mesela, hatırlamadığım belki başka yerlerde sermaye, para, üretim, dağıtım, tüketim gibi ekonomi politiğin kavramlarından bahsederken, onları basit bir “şey” olarak bakılmaması gerektiğine özellikle vurgu yapar. Peki, bunlar “şey” değilse nedirler? Marx tam da bu noktada klasik ekonomistlerden ayrılır. Çünkü klasik ekonomistler bunlara sadece kavram olarak, şey olarak yaklaşmışlardır. Oysa Marx’a göre bu anlayış sadece boş ve soyut kalır. Mesela Marx için sermaye her zaman var olmuş bir şey değildir. Bu belirlenimiyle Smith, Ricardo ve John Stuart Mill’den ayrılır. Bu anlamda Marx sermayenin içinde doğduğu ilişkiler bağlamında var olduğunu ifade eder. Ancak sermayenin üretimin bir aracı olduğuna dair klasik ekonomistlerin bakış açısı noktasında, bu anlamda sermayenin var oluşunu kabul eder. Sermayeyi her zaman varmış gibi sunmak şu anlama geliyordu Marx için: sadece maddeye yoğunlaşmak ve özsel olan biçimsel belirlenimden dikkati çekmek.¹¹ Yani sermayenin bir kez belirli biçimlerinden soyutlama yapıldı mı ve sadece içeriğe vurgu yapıldı mı doğal olarak hiçbir şekilde sermayeyi insani olan her üretimin zorunlu bir koşulu olduğunu göstermek kolay olmayacaktır. Dolayısıyla Marx burjuva ekonomistler gibi sermayeye üretimin sonsuz ve doğal bir formu olarak yaklaşmaz. Bir başka örnek ise, paraya ilişkileri içinde göremeyen Proudhon’u eleştirdiği *Felsefenin Sefaleti* adlı eserinde gösterecektir. Bu anlamda Marx “para, bir şey değildir; toplumsal bir ilişkidir”¹² der.¹³

İşte Marx’ı burada bu klasik ekonomistlerden ayıracak olan ikinci özellik ortaya çıkmış olacak. Yani tarihsel bakış açısı. Tarihsellik ve sonsuzluk ve doğal bakış açıları arasındaki fark Marx’ı klasik burjuva ekonomistlerinden ayırır. Dolayısıyla sermaye Marx için doğal bir şey olmaktan ziyade bir “ilişkidir”. Marx

¹¹ Marcello Musto, “Commento storico critico”, in *Introduzione alla critica dell’economia politica*, Karl Marx, Quodlibet, 2010

¹² Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol yayınları: Ankara, 1999, s.79 (Proudhon’un bu ilişkiyi görememesini ve dolayısı ile paranın ekonomik ilişkileri içerisinde tarihsel bir bağlamda anlam kazandığını gözden kaçırdığı için eleştirir. Marx şu ifadelerde bulunur; “tersine, bu ilişkinin bir halka olduğunu ve bu biçimiyle tüm bir başka ekonomik ilişkiler zincirine yakında bağlı olduğunu; bu ilişkinin, bireysel değişimin tekabül ettiğinden ne fazla ne eksik, belirli bir üretim biçimine tekabül ettiğini fark edecekti. Fakat o [Proudhon] ne yapıyor? O, parayı bir bütün olarak gerçek üretim biçiminden koparmakla işe başlıyor ve ondan sonra onu, hayal ürünü bir dizinin yeniden kurulması gereken bir dizinin ilk ögesi yapıyor.” (s.79)

¹³ Marx, paraya ve sermayeye dair benzer eleştirileri mülkiyet içinde yapar. Bu anlamda mülkiyetin her tarihsel çağda farklı toplumsal koşullar içinde farklı biçimler aldığını ifade eder. Yani bir birinden farklı değişik toplumsal ilişkiler içinde farklı mülkiyet biçimleri ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla burjuva mülkiyetini tanımladığımız vakit der Marx burjuva toplumsal ilişkilerini de tanımlamış olursunuz. Marx’ın bu belirlenimini aşk kavramına uyguladığımızda aşkın burjuva üretim biçiminde ya da burjuva toplumsal ilişkiler içinde tanımlanması yoluyla onun böylesi derin ilişkilere, yani çok fazla insani olan bu ilişkiye nasıl yansıdığını da görmüş olacağız.

Marx genel olarak ekonominin kategorileri hakkında ve özel olarak mülkiyet hakkında şu önemli belirlenimde bulunur: “Mülkiyeti, sanki bağımsız bir ilişki, ayrı bir kategori, soyut ve ölümsüz bir düşünceymiş gibi tanımlamak, metafiziğin ya da hukukun kuruntusundan başka bir şey olmaz.” (*Felsefenin Sefaleti*, s.152)

onu bir ilişki şeklinde betimler. İlişki olduğu için zaman ve mekân belirlenimi vardır (yahut zorunludur), değişim vardır, tarih vardır (yahut zorunludur). Bu da ilişkiyi tarihe bağlar. Marx *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon ile Hegel arasında kurduğu bağlantıyı açıklarken iktisatçıların en büyük hatasından bahseder. Bu noktada Marx iktisatçıların “burjuva üretim ilişkilerini, işbölümünü, krediyi, parayı vb. sabit, değişmez, ölümsüz kategoriler olarak” gördüklerini dile getirir. Bu yüzden de “iktisatçılar üretimin yukarıda sözü edilen ilişkiler içinde nasıl yapıldığını açıklarlar, ama bizzat bu ilişkilerin nasıl üretildiklerini, yani *onları doğuran tarihsel hareketi* açıklamazlar.”¹⁴ İşte bu noktada Marx şuna dikkat çeker. Eğer üretim ilişkisinin tarihsel hareketini ve dolayısıyla bunun teorik ifadesinden başka bir şey olmayan kategorileri bıraktığımız an; bu kategorileri fikirlerden ibaret ve dolayısıyla gerçek ilişkilerden bağımsız tasavvur ettiğimizde; sadece düşüncelerden ibaret olarak gördüğümüz vakit, bu düşüncelerin, yahut fikirlerin kaynağını saf aklın hareketine bağlamak zorunda kalırız. Tarihselliğe bu kadar önem vermesinin sebebi elbette hiçbir şeyin kendiliğinden, sabit ve değişmez biçimde var olmadığını; bundan dolayı belli nedenler bağlamında ortaya çıktığını göstermektir.

Her ne kadar Proudhon “insanların kumaş, keten ve ipekli maddeleri belirli üretim ilişkileri içinde yaptıklarını çok iyi” kavrasa da, bu üretim ilişkilerinin insanlar tarafından keten ve kumaşın üretilmesi gibi üretildiğini kavrayamadığını dile getirir Marx. Yani Marx’ın demeye çalıştığı şey “toplumsal ilişkiler, üretici güçlere sıkı sıkıya bağlıdır.”¹⁵ Bu da insanların belli koşullar bağlamında toplumsal ilişkiler ürettiklerini ve dolayısıyla tarihi biçimlendirdiklerini gösterir. Bu toplumsal ilişkileri kendi maddi üretkenliklerin göre üreten insan, bu toplumsal koşullara ve ilişkilere bağlı olarak da “ilkeler, düşünceler ve kategoriler üretirler.”¹⁶ Tarihe baktığımızda her toplumsal ilişki içinde bu ilkelerin, düşüncelerin ve kategorilerin değiştiğini görürüz. Yani Marx’ın deyimiyle ölümlüdürler ve dolayısıyla “*tarihsel ve geçici ürünlerdir.*”¹⁷

Peki, ama bütün bu söylenenlerin “aşkla” ilgisi nedir? Aslına bakılırsa Marx’ın kendisi doğrudan bu ilişkiyi mesela *1844 Ekonomi ve Felsefi Elyazmalarında* açıkça ifade eder. Marx her ne kadar doğrudan Hegel kadar net olarak kavramlar üzerinde belirlenimlerde bulunmuyor olsa da, ilişkileri içerisinde bu kavramlara değinir. Bu noktayı Marx’ı Hegel’den ayıran bir özellik olarak ortaya koyabiliriz.

Yani bizim artık kavramlar üzerinde sıradan şeylermiş gibi öyle havadan konuşmamamız gerekiyor. Özellikle bu görev süreç göz önünde bulundurulursa kendisine bir şekilde Marxist yakıştırmasını uygun bulanlara düşmektedir. Unutulan kavramları Marxist bağlamda gözden geçirmek. Böylece kapitalizmin ne kadar ve nereye kadar ve nerelere nüfus ettiği daha net görülecektir. Yani lafı uzatmadan şöyle diyebiliriz, nasıl ki Marx sermayeyi bir “şey” olarak görmenin ne kadar yanıltıcı olduğunu ve kapitalizmin yıkıcı etkisini görmemizi engellediğini söylüyorsa aynı şey diğer birçok durum için de geçerli, “aşk” durumu gibi mesela.

¹⁴ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol Yayınları: Ankara, 1999, s.105

¹⁵ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol Yayınları: Ankara, 1999, s.109

¹⁶ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol Yayınları: Ankara, 1999, s.109

¹⁷ Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, Çev: Ahmet Kardam, Sol Yayınları: Ankara, 1999, s.109

Aşka şey olarak bakmamız, onun gerçek doğasını görmemizi engeller; onun yerine aşka ilişkiler bütünü olarak bakabiliriz. Aşka bir şey gibi bakıyoruz. Ona bir ilişkiler bütünü olarak bakmıyoruz.

Şey olarak bakmak neyi getirir? Ya da neyi doğurur? Herhangi bir kavrama, bir anlayışa, bir nesneye, ya da özneye şey olarak bakmak, onu bir tüketim gereğine, aracına indirgemek anlamına gelir. Sadece bir ihtiyaç biçimi içerisinde kavramak bakış açısını getirir. Yani aşka bir şey olarak bakmak sadece bir tüketim nesnesi olarak bakmak demek, öyle de bakıyoruz zaten. Ancak şuna dikkatinizi özellikle çekmek istiyorum bu sadece aşk hali için geçerli olan bir durum değil; burada aşk sadece bir örnek olarak alınmalı belki de—ama önemini unutmadan—aynı şekilde arkadaşlık ve dostluk ilişkilerinde de bu böyle. Yani aşkınızı nasıl yaşarsanız dostluk ilişkilerinizde öyle şekillenir. Ama bunun bilince dayalı bir süreç olmadığını hepimizde biliyoruz. Zaten kapitalizmin başarısı kanımca burada yatıyor. Yani kapitalizm sana şunu diyor, sen bir birey olarak (yukarıda az çok bahsettik modern kapitalist zamanın birey tanımından) bilinç varlığısın, sen akıl varlığısın ve sen her şeyin bilincindesin. Ancak esasta birey, sadece teorize eden sadece hayal eden, bir varlık olarak kalır. *Eylemsiz* varlığa indirgenir. O artık hayal varlığıdır, arzu ettiklerine gerçekte ulaşamayacağı öğretilir ve ideal olanı gerçekleştirmek yerine yalnızca hayal etmekle kalır. Aşkta onun için ideal olarak kalmış, hiçbir zaman gerçekleşme olasılığı olmayan bir gerçeklik olarak tanımlıdır. Kısacası aşka ya da bir dostluk ilişkisine bizi dönüştüren, var eden bir süreç bir ilişkiler bütünü olarak bakmayız. Burada kilit kelimeler, aşkın ve dostluğun, tek başlarına değil ama ilişkilerinin, yani aşk ve dostluk ilişkilerinin dönüştürücü ve tamamlayıcı özelliği yitirilir. Dolayısıyla sadece kavram olarak ortada ‘dostluk’, ‘aşk’ denilen şeyler kalır. Havada uçuşan kavramlar; içeriksiz, ne *üdüğü* belirsizler “şeyler”. Kapitalizmin eseri bütün bunlar. Herhalde kapitalizm ete kemiğe bürünmüş olsaydı yani bir özne olarak var olsaydı kendisiyle gurur duyardı. Duymaması için bir sebep yok sanırım! Takdir ettim kendisini ve buna aracı olanları özellikle tebrik etmek gerekir doğrusu! BRAVO!

Bu ilişki analizinden Marx’ın kadın ve erkek arasındaki ilişkiye dair neler söylediğine bakabiliriz. Marx’a göre kadın ve erkek arasındaki ilişki en doğal olan ilişki biçimidir. Bu bir yandan da onun tür varlığı, yani insan olmasının getirdiği bir özelliktir. Doğal olmasının yanında zorunlu da bir ilişkidir, türsel özelliğinden dolayı. Bu ilişki doğal, zorunlu ve bunlara ek olarak dolaylımsız yani doğrudan kurulan bir ilişki türüdür. En doğal ilişki biçimi olduğu için de insana dair olanın gerçekliği bu ilişki biçiminde ortaya çıkar.

İnsanın doğayla olan doğal ilişkisi insanın insanla olan doğrudan ilişkisi demektir. Benzer şekilde, insanın insanla olan ilişkisi insanın doğrudan doğayla olan ilişkisidir. Biraz daha açık kılmaya çalışırsak, bu doğal türsel ilişki içinde insanın doğayla ve diğer insanla olan ilişkisi dolaylımsız doğal bir ilişkidir. Böylece bu doğal türsel ilişki içinde insanın insanla ilişkisi doğrudan doğayla ilişkisidir yani ‘kendine özgü doğal belirlenimidir’ çünkü ilişki doğal bir ilişkidir. Bu ilişki doğal olanın serimlenmesidir. Marx insana ait olan özü ve doğayı özdeşleştirir. Öyleyse kadın ve erkek ilişkisi içerisinde insanın kendine ait insani özü ne kadar doğa durumuna ve doğayı da ne kadar gerçek insani özü durumuna getirdiği görülür.

İnsanın ne ölçüde ya da ne kadar kendini tür varlığı, bir insan olarak kavradığı bu ilişkiden yola çıkarak kavranabilir. Yani insanın kültür düzeyi bu ilişkiyi kavrama biçimi üzerinden anlaşılır. Erkek kadın ilişkisi en doğal ilişkidir. Bu ilişki içerisinde insanın gereksinmesinin ne kadar insana ait bir gereksinme olduğu görülür. İnsanın doğal davranışının ne derecede insana ait duruma geldiği, insana ait olan özünün onun için ne derece de doğa durumuna geldiği görülmüş olur. İnsanın bireysel varlığı içinde ne ölçüde toplumsal olduğu bu ilişki içerisinde ortaya çıkar.¹⁸ Marx'ın bu söylediklerini *çok* ciddiye almak gerekir (*çok*un altını özellikle vurgulamak istiyorum), Marx öylesine laf olsun diye bir şeyleri hiçbir zaman dile getirmez. Onun büyüklüğü de buradan gelir.

Marx'ın bütün bunları kadın erkek ilişkisi içerisinde ortaya koymasının nedeni, kapitalizm tarafından deforme edilmiş olan en doğal ilişki üzerinden gerçek türsel ilişkinin kaybının—yani gerçek insani özün, insana ait gerçek öz ilişkinin yitirilmesinin—daha net görüleceğine dair ileri görüşlülüğüdür.

Meseleye şimdi başka bir açıdan bakalım araç-amaç ilişkisi bağlamında. Bu ilişkinin kurulması kaçınılmazdır. Çünkü karşımızdakini, hatta kendimizi araç konumuna indiriyoruz. Bu zaten kapitalizmin bize öğrettiği şeydir. Bağlanma ama bağ kur! Bunlar basit tanımlar, basit söylemler olarak gelmesin size. Altında yatan çok belirlenim var bence. Bu bağlamda kapitalizm kalıcı olanı sevmez. Yani kendisinin kalıcılığından başka kalıcılıklara izin vermez. Tüketime dayalı olmadıkça hiçbir kalıcılık onun için faydalı değildir. Belki de kapitalizmin neyi sevdiğini ve neyi sevmediğini vurgulamak, bulmak, her alanda araştırmak ve gözler önüne sermek gerekmektedir. İdealist İtalyan felsefecilerden biri olan Croce, Hegel'in özel olarak tarih anlayışını ve genel olarak Hegel felsefesini ele aldığı kitabına '*Hegel felsefesinde hala yaşayan ve ölü olan*'¹⁹ başlığını koyduğunda hala Hegel'den geriye neyin kaldığını sorgular. Bizde bu başlığı 'kapitalizmde yaşayan ve ölü şeyleri' araştırarak başladığımızda kapitalizmin nasıl işlediğini belki de daha iyi anlarız. Böylece kapitalizmin neye göre ne kadar değiştiğini görürüz. Tabi ki Marx'ın on birinci tezini dikkate alarak 'artık dünyayı yorumlamayı bırakmalı ve değiştirmeliyiz' biz de artık kapitalizmi analiz etmeye son vermeli ve şu sonuca ulaşmalıyız: 'işte kapitalizm şu şekilde yok olacak!'

¹⁸ "İnsandan insana dolaylı, doğal, zorunlu ilişki *kadın erkek ilişkisi*dir. Bu *doğal* türsel ilişki içinde, insanın doğayla ilişkisi dolaylı olarak insanla ilişkisidir, tıpkı insanla ilişkisinin dolaylı olarak doğayla ilişkisi, kendine özgü *doğal* belirlenimi olması gibi. İnsan için insanal özün ne ölçüde doğa durumuna, ya da doğanın ne ölçüde insanın insanal özü durumuna gelmiş bulunduğu, *duyulur*, somut bir *olguya* indirgenmiş bir biçimde, demek ki bu ilişki içinde *görünür*. Bu ilişkiden yola çıkarak, demek ki, insanın tüm kültür düzeyi belirlenir. *İnsanın* kendisi için ne ölçüde *türsel varlık*, *insan* durumuna gelmiş, ve kendini böylece kavramış bulunduğu, bu ilişkinin özlüğünden çıkar; erkek kadın ilişkisi, insandan insana *en doğal* ilişkidir. Öyleyse insanın *doğal* davranışının ne ölçüde *insanal* duruma gelmiş ya da insanal özün ne onun için ne ölçüde *doğal* öz durumuna gelmiş, *insanal özünün* ne ölçüde *doğal* durumu gelmiş bulunduğu bu ilişkide bulunur. İnsan *gereksinmesinin* ne ölçüde insanal bir gereksinme durumuna gelmiş bulunduğu, insanın, en bireysel varlığı içinde, aynı zamanda ne ölçüde toplumsal bir varlık olduğu da bu ilişki içinde görülür." Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*, sayfa 91-92

¹⁹ Benedetto Croce, *Ciò che è vivo e ciò che è morto nella filosofia di Hegel*, (*What is Living and What is Dead in the Philosophy of Hegel*) Bari, 1970.

Bu bölümü Marx'ın şu belirlenimleriyle bitirip Hegel'in karşılıklı tanınma ve kendini bir diğerinde bulma belirlenimine geçeceğim.

“Eğer sen *insanı insan olarak* ve onun dünya ilişkisini de insanal bir ilişki olarak görürsen, sevgiyi ancak sevgi ile, güveni ancak güven ile vb. ile değiştirebilirsin. Eğer sanattan zevk almak istersen, sanat kültürüne sahip bir insan olman gerekir; eğer öbür insanlar üzerinde etkili olmak istersen, öbür insanlar üzerinde gerçekten canlandırıcı ve uyarıcı bir etkisi bulunan bir insan olman gerekir. İnsan—ve doğa ile—ilişkilerinin her biri, senin *gerçek bireysel* yaşamının, iradenin nesnesine uygun düşün *belirli bir belirtisi* olmalıdır. Eğer sen karşılıklı sevgi uyandırmadan seversen, yani seven insan olarak senin *dirimsel belirtin* ile sen kendini *sevilen insan* durumuna dönüştüremiyorsan, senin aşkın bir mutsuzluktur.”²⁰

Bana kalırsa karşılıklı sevgi uyandırmadan kendimizi sevdirecek ama gerçekten sevmeyerek bir aşk ilişkisine giriyoruz. Bu da Marx'ın dediği gibi aşk değil mutsuzluk getirir. Bu da tamamen Marx'ın paragrafın başında belirttiği “*insanı insan olarak görmek*” ile ilişkilidir. Sevileni belki de önce insan olarak görmek gerekiyor ki bu ilişki insani bir ilişkiye dönüşsün. Aksi takdir de ilişki sadece bir gereksinim ilişkisi olacaktır. Şimdi bu noktadan bu ilişkinin nasıl “karşılıklı bağı” içerisinde insani bir ilişkiye dönüşeceğini göreceğiz.

Üçüncü Adım: Sonuç

“...
Beni sende ve seni bende görmek için yaşayarak,
Göklerin mutluluğunun tadını çıkarırız.”²¹

Marx'ın bakış açısından konuyu inceledikten sonra bu bölümde konu Hegel'in diyalektiği çerçevesinde karşılıklı olarak birbirini tamamlama ve kendini bir diğerinde görme ilişkisi içerisinde aşk kavramı incelenecek ve *hakikat* ortaya çıkarılacaktır.

Bir bilim olarak felsefe, öncelikle belirlenimsiz, basit—saf—evrensel olan özden başlar, burada öz “kendinde şey” aşamasındadır yani kendisiyle dolaylımsız—doğrudan—bir ilişki içindedir. Dolaylı olmayı

²⁰ Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları*, sayfa.130

“Assume man to be man and his relationship to the world to be a human one: then you can exchange love only for love, trust for trust, etc. If you want to enjoy art, you must be an artistically cultivated person; if you want to exercise influence over other people, you must be a person with a stimulating and encouraging effect on other people. Every one of your relations to man and to nature must be a specific expression, corresponding to the object of your will, of your real individual life. If you love without evoking love in return – that is, if your loving as loving does not produce reciprocal love; if through a living expression of yourself as a loving person you do not make yourself a beloved one, then your love is impotent – a misfortune.” (Karl Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts of 1844*, translated by Martin Mulligan, Progress Publishers, Moscow, 1967, from the marxists.org, p.62.)

²¹ Hegel, in *Hegel*, Walter Kaufmann, s. 332

ancak kendi “içsel” “yalnız” durumunun dışına çıktığında, kendi dışındakine yani “diğerine” yöneldiğinde dolayısıyla kendine yabancılaşmaya başladığında, başkasını deneyimlemeye giriştiğinde edinir. Dış dünyayı tanımaya başladığı aşamadır. Aynı zamanda dış dünya aracılığıyla kendini de tanımaya başlar. Yani bir başkası haline gelir. En son aşamada tinin kendine geri dönüş aşmasıdır yani kendine yabancılaştığı aşamadan, tekrar kendine geri dönerek bu yabancılaşma durumu aşılır. Böylece kendisiyle yeniden doğrudan ilişki içine girer. Kısaca kendi karşıtına gider kendisini başkasında yahut karşıtında tanır, keşfeder, bilir ve yabancılaşmış olduğu kendisine geri dönerek yabancılaşmayı aşar. Hegel’in diyalektiğinin bir anlatımı olan bu açıklamalar onun bütün felsefesinin aşamalarını ifade ederler. Aslında bütün bu süreçleri kendini kaybetme (yabancılaşma) ve kendini bulma (keşfetme) şeklinde tanımlayabiliriz.

Hegel kendi gerçekliğini diğer bir deyişle var oluşunu bir başkası aracılığıyla var etmeden bahseder. Kendisini gerçekleştirme, kendisi olabilmesi ancak bir başkasıyla girdiği ilişkide mümkün olacaktır. Başka bir deyişle, kendine yabancılaşmayı yaşaması gerekecektir. Kendi dışına çıkması, başkası olması ya da başkasında ve başkası aracılığıyla kendini bulması gerekir. Yabancılaşma dediği de budur zaten. Bu yabancılaşmayı da başkasıyla girdiği ilişkide yaşayacaktır. Geist (tin, insan anlamlarında) kendi kendisine yabancılaşabilmesi için, kendisi olmayan “başkasıyla” yani kendi karşıtıyla girdiği ilişkiyle ve böylece karşıtına dönüştüğü, kendisini bu ‘karşıtında’ ya da “başkasında” gördüğü zaman yabancılaşmayı yaşar. Böylece ilk başta belirlenimsiz, tanımsız olan tin—insan—kendisini diğeriyle girdiği ilişkide nesneleştirerek, kendini dışavurarak diğeriinde kendini göstererek kendini görünür kılar. Tin şimdi evrensel olandan, tanımsız ve içeriksiz olandan tikel olana belirlenimliliğe geçiş yapmıştır. Hegel’in bu diyalektiğini aşka uygularsak; aşk durumunda ilişki içinde olan iki birey vardır. Bireyler karşılıklı olarak yabancılaşmalarını bir diğeriinde (yani sevdikleri insanda) yaşarlar ve birbirleri aracılığıyla belirlenimli hale gelirler. Hegel’in ifade ettiği gibi kendi var oluşlarını ve dünyada görünür kılınabilirliklerini bir başkasında bulurlar. Bu başkası onun varoluşsal tamlığını sağlayan sevdiği insandır.

Bu noktada şunu vurgulama ihtiyacı hissediyorum: Hegel’in genel olarak bütün felsefesine baktığımızda bu özellikle *Phänomenologie des Geist (Tin Fenomenolojisi’nde)* ve *Grundlinien der Philosophie des Rechts (Hukuk Felsefesinin Prensipleri’nde)* daha fazla gözlemlenecektir; Hegel her zaman ilişkiden bahseder, bu ilişki her zaman zorunlu bir ilişki biçimidir. İlişkiden bahsetmeden felsefesi ilerlemeyecektir. Örneğin en çok bilinen ve en çok üzerinde tartışılıp konuşulan ilişki biçimi *Fenomenoloji’de* köle-efendi arasındaki diyalektik ilişkidir. Her biri aslında zorunlu olarak bu ilişkiyi kendilerinde taşırlar dolayısıyla ilişki içsel bir ilişkiyi ima etmiş olur. *Hukuk Felsefesi’nde* ise bireyin genelle yani evrensel olan ilişkisi, sivil toplumun devletle, ailenin sivil toplum ve devletle kurduğu ilişkiler hem dışsal hem de içsel karakterdedirler. İçsel olma daha çok öze ilgili yani doğrudan kurulan ilişki biçimidir. Kendimizle kurduğumuz ilişki içsel bir ilişkidir. Doğayla kurduğumuz ilişki dışsal bir ilişki biçimidir. Onunla kurduğumuz ilişkide bir araç aracılığıyla onu dönüştürür ya da onu yok ederiz (yani tüketiriz). Ancak aşk yollu kurulan ilişkinin dışsallık kadar içsellik içerdiğini sanırım söylemeye gerek yok. Aslında benim demek istediğim şey bunların ötesinde

Marx'ın ilişki kavramının kendisinin ne kadar önemli olduğunun Hegel aracılığıyla farkına varmış olduğuna dair belirlenimde bulunmaktı. Marx Hegel'de ve Feuerbach'da bunu çok iyi görmüştür. O yüzdendir ki gerek *Yahudi Meselesi*'nde gerekse *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*'nde bu ilişkiye devlet ve birey açısından ayrıntısıyla ele alır ve bu ilişkinin kopukluğundan kaynaklanan sorunlara derinlemesine değinir. Bu sorunların içeriğine burada çok fazla değinemeyeceğiz. Başka bir makalenin konusu olabilirler ancak.

Hegel'in köle ve efendi arasındaki ilişki biçiminden bizim çıkardığımız şey, oradaki ilişkinin gerçek bir ilişki olmasının karşılıklı tanınma ile mümkün olduğudur. Aşk ilişkisinin hakikati de bu tanınma kavramında yatmaktadır. Karşılıklı tanınma söz konusu olduğunda aşk ilişkisindeki iki insan birbirlerini bir diğerinde var etme olanağını bulurlar; tabi ki Hegelci anlamda. Ancak ilişkiye kapitalizmin size sunduğu biçimiyle “şey” olarak bakarsanız, zaten “tanınma” kavramına, karşıdaki kişinin varlığını varsaymaya gerek bile duymazsınız. Yani ilişkiyi nasıl kurduğunuz önemlidir; bu noktada bahsedilmesi gereken daha önce sözüne ettiğimiz ‘duygu’ kavramıdır. Yani aşk ilişkisine sizi dönüştüren ve var eden bir duygu bütünü olarak bakmanız zorunludur. Zorunludur çünkü aşkın hakikati buna bağlıdır. İşte ben burada kapitalizme karşı bir başka mücadele biçimini görüyorum. Böyle bakmaya başladığınızda sadece kendinize değil, karşınızdakine, aşkınıza ve dolayısıyla ilişkilerinize yaklaşımınızı da dönüştürmeye başlıyorsunuz demektir.

Feuerbach *Hristiyanlığın Özü* adlı çalışmasında insanın özünden, doğasından bahsederken, Aklın, İradenin (istencin) ve Kalbin birliğinden söz eder. Bu bağlamda tam ve gerçek bir insanın aklın gücüne, iradenin gücüne ve kalbin gücüne sahip olduğunu ifade eder. Bu belirlenimde bulunurken aklın gücünün bilginin ışığı olduğunu, iradenin gücünün karakterin gücüyle özdeş olduğunu ve son olarak kalbin gücünün aşk yahut sevgi olduğunu bildirir. Akıl, sevgi ve iradenin gücü ona göre insanın yetkinlikleri olduğu gibi onun en yüksek güçleridir. İşte yitirilen şey bunlar arasındaki bağın kaybolmasıdır.

Yani sonuç olarak varmak istediğim nokta, aşkların ertelendiği, kaygıların değiştirmek ve dönüştürmek için “üretmek” yerine daha çok ‘nasıl tüketmek için üretebilirim’ üzerine kurulduğu üretim tarzında, aşka olan inanca daha da bir somutluk kazandırmak gerekir. Aşkın varlığı sadece iki birey arasındaki bedensel(tensel)liği ima etmez. Aynı zamanda aşkın var oluşu, yaşayan nefes alabilen bireylerin varlığına, sevginin, inancın ve gücün varlığına da işaret eder. Bu çağda en çok ihtiyaç duyduğumuz sanırım bu unutulmuş gücün bir felsefesini yapmaktır.

Son olarak konuşmanı şunu söyleyerek sonlandırmak istiyorum; kendini bir diğerinde gerçekleştirme ve tamamlama işte korkulmaması ve hatırlatılması gereken şey: aşk dolayısıyla böyle bir şey!

Hepinize katıldığımız ve beni dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.